

ДОБРОВІЛЬНЕ ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ШКОДИ

Миколенко О.М.,

*доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
кандидат юридичних наук, доцент*

Одеській національній університет імені І.І. Мечникова

Нові економічні та політичні умови, в яких перебуває Україна, підвищують значення всіх майнових прав особистості, в тому числі і права на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні.

Питання захисту прав громадян, які постраждали від правопорушень або від незаконних рішень, дій чи бездіяльності органу, що

здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має особливе соціальне значення, оскільки майнові права набувають конкурентоспроможне значення по відношенню до будь-яких інших прав особистості. У зв'язку з цим відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні і вживання заходів щодо її забезпечення, відновлення порушених прав потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого набуває особливої актуальності.

Термін «відшкодування» означає форму відповідальності, надання кому-небудь чогось іншого замість загубленого, витраченого, знищеного тощо. В теорії кримінального процесу доречним (щодо моральної шкоди) вважається використання терміну «компенсація шкоди» (від лат. *compesatio* - відшкодування), оскільки важко собі уявити відшкодування страждань, а компенсація останніх цілком можлива. З огляду на це, Глава 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) має назву: «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов»¹ [1].

Не вдаючись до дискусій науковців щодо кількості форм (способів) відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні, зазначимо, що за критерієм добровільності чи примусовості, відшкодування можна поділити на: а) добровільне відшкодування (компенсація) шкоди (ч. 1 ст. 127 КПК України); б) стягнення судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 127 КПК України); в) відшкодування (компенсація) шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127 КПК України). Слід констатувати, що крім цивільного позову, інші дві форми відшкодування (компенсації) шкоди мають дещо декларативний характер.

Чіткого нормативного закріплення добровільного відшкодування шкоди, як самостійного способу відновлення порушених злочиним інтересів громадян і організацій, в кримінальному процесуальному законодавстві до останнього часу не було. Проте це не було перешкодою цілком переконливо проводити таке відшкодування шкоди. Сьогодні, ч. 1 ст. 127 КПК України закріплює, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслі-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

док кримінального правопорушення. Таким чином, вперше на законодавчому рівні вводиться добровільне відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою. При цьому добровільне відшкодування законодавець передбачає як право підозрюваного чи обвинуваченого реалізувати цей спосіб відшкодування.

Сутність добровільного відшкодування шкоди при розслідуванні і розгляді кримінального провадження виражається у відновленні порушеного майнового становища потерпілого, особою, яка вчинила злочин, його законним представником або іншою особою. Такому факту, згідно норм кримінального права, надається юридичне значення. Тобто добровільне відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину, а також дії щодо загладжування шкоди закріплені в КК України і розглядаються: як обставини, що пом'якшують покарання; як умова звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, або у зв'язку з примиренням з потерпілим.

Як вже зазначалося, добровільне відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди можливе як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і будь-якою фізичною чи юридичною особою на прохання підозрюваного чи обвинуваченого, або за наявності його згоди. Проте, якщо стосовно фізичних осіб як суб'єктів добровільного відшкодування заподіяної підозрюваним, обвинуваченим шкоди якихось застережень (крім наявності в них цивільної дієздатності) не виникає, то щодо юридичних осіб вони є. Річ в тім, що добровільно відшкодувати заподіяну підозрюваним, обвинуваченим майнову та/або моральну шкоду вправі лише юридичні особи приватного права. Юридичні особи публічного права, а так само ті, що утворені і функціонують на основі державної чи комунальної власності, такого права не мають¹.

Незважаючи на те, що механізм такого способу відновлення майнових прав потерпілої від кримінального правопорушення особи, кримінальним процесуальним законом не передбачений, він фактично відбувається за допомогою таких процесуальних дій. Якщо після вчи-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар; заг. ред. А. А. Гетьмана. - Х.: Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2012. – с. 272.

нення кримінального правопорушення шкода її заподіювачем не була відшкодована за його власною ініціативою, то слідчий чи прокурор після вручення підозрюваному письмового повідомлення про підозру мають йому роз'яснити, що добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України). У разі неможливості відшкодування завданої шкоди в повному обсязі також слід роз'яснити підозрюваному, що й часткове відшкодування буде враховане судом як обставина, яка характеризує особу обвинуваченого (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України). У випадку вчинення підозрюваним кримінального правопорушення невеликої тяжкості вперше слідчий йому роз'яснює, що його дійове каяття, одним із проявів якого є повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, а також примирення з потерпілим на цій же основі (статті 45,46 КК України) є підставою для звільнення його судом від кримінальної відповідальності (ст. 286 КПК України)¹.

У разі вчинення підозрюваним (обвинуваченим) кримінального проступку, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, а також тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК України), між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена угода про примирення. У змісті такої угоди зазначаються розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, та строк їх вчинення (ст. 471 КПК України). Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні такої угоди (ч. 7 ст. 469 КПК України). Зрозуміло, що добровільне відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди або готовність до її відшкодування у кримінальних правопорушеннях цієї категорії є чи не вирішальною умовою укладення угоди про примирення.

Добровільне відшкодування майнової шкоди та компенсація моральної шкоди, завданої злочином, повне або часткове, можливе як на стадії досудового розслідування, так і в ході судового розгляду.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар ; заг. ред. А. А. Гетьмана. - Х. : Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2012. – с. 273.

Порядок добровільного відшкодування законом не закріплений, але це може бути:

1. Надання речі такого ж роду і якості, замість втраченої в результаті кримінального правопорушення (слід відмежовувати від кримінально-правової реституції).

2. виправлення пошкодженої речі, повернення її в первинний стан тощо.

3. грошове відшкодування майнової шкоди, а також компенсація ним моральної шкоди.

Практика створила різні її форми, зокрема: а) внесення грошей для погашення збитку на депозитний рахунок того суду (який буде надалі розглядати кримінальну справу); б) грошова компенсація обвинуваченим потерпілому в присутності слідчого під розписку; в) направлення грошової компенсації потерпілому поштою.

Якщо добровільне відшкодування відбулося, слід з'ясувати цю обставину під час допитів підозрюваного чи обвинуваченого, потерпілої особи чи з пояснення представника юридичної особи і прийняти відповідні документи, які засвідчують відшкодування (заяви і розписки потерпілих, квитанції, інші фінансові документи). Добровільне відшкодування можливе і шляхом перерахунку коштів на депозитний рахунок органу досудового розслідування чи суду, на якому вони мають зберігатися до набрання рішенням суду законної сили, після чого повертатися потерпілим.

Проаналізована в дисертаційному дослідженні І. І. Татарина практика, а саме дослідження 213 кримінальних справ (проваджень) за 2010-2014 рр. показало, що добровільне відшкодування шкоди обвинуваченим чи його родичами було зафіксовано в 68 кримінальних справах (31,9%). У 55 % цих справ питання про відшкодування шкоди обговорювалося особисто при зустрічі обвинуваченого з потерпілим чи його законним представником¹.

Отже, широке застосування на практиці добровільного відшкодування заподіяної матеріальної шкоди призвело до необхідності регламентації цього способу в кримінальному процесуальному законодавстві, та має на меті стимулювання правопорушника до добровільного відшкодування шкоди, заподіяної його злочинним діянням. Що в свою чергу, позитивно відображається на захисті майнових прав потерпілих від кримінального правопорушення.

¹ Татарин І.І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Татарин Ігор Іванович. – Львів, 2015. – с. 102.